

Un estudi científic aborda el deteriorament de l'autoretrat del geni renaixentista

Leonardo perd el rostre

EUSEBIO VAL
Roma. Corresponsal

Qualsevol ha experimentat com groguegen, al cap de pocs anys, els papers exposats a la llum solar. El fenomen crea alarma si sobre el paper hi ha un dibuix d'un dels genis artístics més importants de la història. És el que passa amb el cèlebre autoretrat atribuït a Leonardo da Vinci. A l'obra, data da aproximadament el 1515, se li ha diagnosticat una degradació preocupant, fruit de la seva agitada història. El rostre del polifacètic símbol del Renaixement està perdent alguns dels seus trets.

Un equip de científics d'Itàlia i Polònia ha utilitzat la tecnologia més moderna per comprendre les raons físiques i químiques que estan esborrant la imatge que Da Vinci va fer de si mateix. En comparar el dibuix actual amb una fotografia feta el 1898, s'aprecia que alguns detalls del front han desaparegut i que la silueta general està més apagada.

Leonardo da Vinci utilitzava per dibuixar la tècnica de la sanguina, una espècie de guix d'òxid fèrric. Aquest material, d'un color vermellós semblant a la sang, aporta als dibuixos una lluminositat molt bonica. És ideal per als retrats perquè l'artista pot transmetre gairebé l'ànima del retratat.

El problema de l'obra en qüestió –de 33 centímetres per 21– és que han passat gairebé cinc segles. Els agents atmosfèrics –llum, calor, humitat– no sempre han estat ideals. S'hi afegeixen la brutícia, els microorganismes adossats i l'efecte dels components químics de la sanguina combinats amb la cel·lulosa. El resultat és un procés d'oxidació que posa en perill el traç mateix del dibuix.

Un equip italianopolonès utilitza tècniques de física quàntica per analitzar el dibuix, de l'any 1515

En un projecte finançat en part amb fons europeus, científics de la Universitat Tor Vergata de Roma i de la Universitat Jagellònica de Cracòvia van estudiar les estructures moleculars del dibuix i van identificar les causes de la degradació. Van tenir el privilegi d'accedir a l'obra durant un mes. Els la va cedir la Biblioteca Reial de Torí, on la custodien. Els experiments es van dur a terme a Roma en un búnquer d'un centre superespecialitzat, l'Institut Central de Restauració i Conservació del Patrimoni d'Arxius i Biblioteques.

“El que és bonic del nostre mètode és que no és invasiu ni destructiu”, va declarar a *La Vanguardia* un dels coordinadors del projecte, el físic Adriano

La cèlebre obra de Leonardo da Vinci es conserva a Torí

La versió catalana de Leonardo en un documental

■ Durant aquest mes d'agost, els cinemes Girona de Barcelona projecten el documental *Desmuntant Leonardo*, una coproducció de Pilar Montoliu i l'Institut de Nova Història dirigida per Daniel de la Orden. El documental qüestiona la biografia oficial de Leonardo da Vinci a partir de les investigacions de Jordi Bilbeny (autor també d'altres hipòtesis sobre els orígens catalans de Colom, Santa Teresa i Cervantes) i se centra en aspectes dubtosos, com els orígens rurals de Leonardo i l'any i lloc de la seva mort. Bilbeny relaciona Leonardo amb la família dels Borja i la cort reial de Nàpols, part de la Corona d'Aragó. Això el porta a assenyalar que el seu escut d'armes amb tres pals és el mateix que utilitzaven els reis de Mallorca. I el que crida més l'atenció: el paisatge de darrere de *La Gioconda* es podria correspondre... amb les muntanyes de Montserrat! Sembla que aquesta possibilitat està relacionada amb els estudis de l'experta alemanya Maike Vogt-Lüerssen, que apunta que la retratada podria ser Isabel d'Aragó. Per si de cas, el mateix Bilbeny ha dit: “El que exposo i documento pot ser, si no cert, almenys versemblant”. / Josep Playà

Mosca Conte, de 39 anys. En cap moment no van prendre mostres del dibuix, ni tan sols microscòpiques. Per estudiar-lo, hi van projectar llum i després van analitzar el feix òptic reflectit. Per això van utilitzar tècniques de mecànica quàntica. Després van efectuar simulacions per determinar les reaccions moleculars de diverses substàncies. Les proves es repetiran al cap d'uns quants anys per verificar si la degradació continua i a quin ritme.

“Ara sabrem a quina velocitat s'està degradant i per què –va afegir Mosca Conte–. Això pot ajudar a prendre la decisió adequada per a la conservació”. L'objecte de l'estudi era fer la diagnosi de l'obra, no la restauració. Les dades de la investigació podrien permetre una eventual intervenció química d'emergència per salvar l'autoretrat, tot i que seria discutida. Com a mínim, se sabran amb certesa les condicions ideals de conservació.

Els resultats de l'estudi han estat publicats a la prestigiosa revista *Applied Physics Letters*. Es considera una fita en

la conservació de papers i documents antics, un patrimoni que encara avui, en l'era digital, conté una part molt rellevant del saber humà. Ara l'equip analitza una altra obra coneguda de Da Vinci, el *Còdex del vol*, un manuscrit de 18 folis en què Leonardo, gran enginyer, estudiava com volen els ocells per inspirar-se en el disseny d'un artefacte volador.

Perdre els detalls del dibuix de Da Vinci no és cap anècdota. Els experts destaquen que són els detalls els que permeten apreciar la mestria de l'autor, que estava obsessionat amb la precisió. A l'autoretrat s'observa una gran meticulositat en cada arruga, en cada cabell. Da Vinci es va parar a interpretar en profunditat el seu propi rostre. L'obra, encara que sembla inacabada, ofereix un joc de llums i de sensacions extraordinari.

Part de la culpa de la mala salut de l'autoretrat és la seva història. Quan l'autor va morir, l'obra se la va quedar Francesco Melzi, el seu fidel col·laborador, que va heretar tots els seus manuscrits i dibuixos. Quan Melzi va morir, la col·lecció es va dispersar entre els seus fills. L'autoretrat va desaparèixer i no se'n va tornar a saber res fins a principis del segle XIX. Després es va tornar a perdre fins al 1840. Un col·leccionista que potser l'havia comprat a Anglaterra o França el va vendre a Carles Albert de Savoia, amb dibuixos de Rafael i de Miquel Àngel. Va ser llavors quan va anar a parar a la Biblioteca Reial de Torí.

Mosca Conte està convençut que un dibuix en paper modern no duraria 500 anys, sinó moltíssim menys, ja que el paper actual conté molta menys cel·lulosa, no porta el col·lagen d'origen animal de l'època de Da Vinci i és molt més àcid. “Però un CD encara dura menys”, va advertir el físic.●

Màrius Serra

Divorciat del maridatge

A nit Els Amics de les Arts van actuar a Cap Roig. No hi vaig ser (i no pas per una lectura de cap roig que impedisés assistir-hi als que, com jo, ens diem Roig de cognom). Segur que va anar molt bé, perquè la gira de l'últim disc (el del Dinosaur) té aquell valor afegit que només ofereixen els grups amb prou fons d'armari per combinar ingredients. Ho vaig poder comprovar fa dues setmanes a la Ciutatella de Roses, en un bon concert sota una lluna impressionant. Ara que Òmnium Cultural ha omplert el país amb rètols que reivindiquen un país normal, resulta reconfortant que el Festival de Cap Roig barregi músics com Elton John, Pet Shop Boys, Hombres G o Duncan Dhu amb Els Amics de les Arts o, el 10 d'agost, La Iaia i Els Pets (dos armaris complementaris de fondària incomparable, en aquest cas). A Roses, fa quinze dies, el concert va tenir una mitja part de vint minuts per exigències de l'organització del cicle (Sons del Món), que embolcallen la música amb tastos de vins. Aquell dia va ser la sommelier Laura Masramon que va escollir el vi Amic Negre 2011 de Clos d'Agon. Els músics patien pels efectes del tall sobre el ritme del concert, però la veritat és que des de la gespa no es va acusar pas. Molta gent va fer el vinet (a dos euros i mig, copa de vidre inclosa) i va reprendre la segona part del concert amb la mateixa predisposició amb què havia acabat la primera.

Fins aquí, tot bé. És bo que les cerveseres no tinguin el monopoli líquid de tots els concerts que no continguin una cantada d'havaneres. La meua queixa és per l'ús, cada cop més freqüent, del terme amb què et venen els tastos de vins compartits amb una altra activitat: maridatge.

Potser algú es podria adonar que dir-ne 'maridar', de combinar activitats, és una mica massa pompós

ge. Ja fa anys que dura, la cosa. Diria que el 2006 ja vaig participar en un maridatge a la galeria de l'editor Alzueta, que va organitzar un sarau per presentar a la premsa les novetats més destacades d'aquella campanya de Sant Jordi. Només hi recordo l'Emili Teixidor, el Màrius Carol i l'Andreu Buenafuente, però és que la sommelier havia triat un vi per a cada llibre i els vam tastar tots, a les dotze del migdia (i jo sense escopir, que és de mala educació). Ara tothom fa maridatges. Amb llibres, obres d'art, discos, cançons, obres de teatre... Començo a estar-ne fins al capdamunt. S'agraeix que no facin anar un anglicisme, però potser algú es podria adonar que dir-ne *maridar*, de combinar activitats, és una mica massa pompós. La cultura és barreja i, segons com, com més millor. Però si en el seu dia vam quedar tips de l'etiqueta del mestissatge, ara estem a punt de quedar cuits amb tant de maridatge. A última hora, el terme maridatge també designa un tribut medieval que cobrava el rei a la corona catalanoaragonesa fins al segle XVIII per recollir cabals destinats al dot d'una filla o d'una germana. Emprenedors culturals del país, cada cop que estigueu a punt d'organitzar un maridatge penseu en Hisenda i busqueu una altra manera d'explicar-ho.